

Ψ

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ**

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS
AND NATIONAL IDENTITY IN TIME OF WAR
AND POST-WAR PERIOD**

Рівне

29-30 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ:**

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS AND NATIONAL
IDENTITY IN TIME OF WAR AND POST-WAR PERIOD:**

collection of papers presented
at the International Scientific and Practical Conference

(29-30 листопада 2023 р, м. Рівне)

УДК 159.9+ 316.6

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р м. Рівне). Упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне , 2023. 176 с .

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 12 від 5.12.2023 р.)

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

Шевчук Анна Іванівна.*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
психолого-природничого факультету
Рівненського державного гуманітарного університету
м.Рівне, Україна***Широких Анастасія Олегівна***доктор філософії (PhD), доцент
кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
м.Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ПІДВИЩЕНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Серед великого розмаїття актуальних проблем психології, що потребують особливого підходу до їх розв'язання важливе місце має – тривожність. Тривога, неспокій – явища, які часто присутні в психічному житті людини. Розвиток особистості в підлітковому віці вимагає пильної уваги дорослих, оскільки невдале входження у соціум посилює загальну кризову ситуацію віку, веде до дезадаптації особистості, порушує нормальний перебіг життєдіяльності. Виявлення причин поведінки підлітка, що входить у протиріччя з інтересами суспільства, та вироблення ефективних стратегій його корекції є однією з «вічних» тем психології та педагогіки. До того ж, саме підлітковий вік вважається сенситивним періодом для корекції порушень у розвитку особистості.

Мета повідомлення – обґрунтувати вікові особливості прояву підвищеної тривожності підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підлітковий вік – перехідний період від дитинства до дорослості, коли за словами Л. Терлецької, виникають численні конфлікти, які негативно впливають формування емоційної і когнітивної сфери людини. У зв'язку з особливостями розвитку моторної та мовленнєвої сфери у підлітковий період слід брати до уваги те, що підлітки дуже переживають власну «незграбність» і «недорікуватість», вони дуже чутливі як до глузування з цього приводу, так і до наданої допомоги [4].

За словами О. Краєвої, зміни, які відбуваються в цьому віці, супроводжуються різноманітними труднощами, пов'язаними з перебудовою організму та статевим дозріванням. Прагнучи здобути незалежність від світу дорослих, підлітки часто опиняються в складних ситуаціях і реагують негативним досвідом, що викликає тривогу. Певний ступінь тривожності в підлітковому віці є природною і необхідною ознакою активної діяльності. Проте підвищений рівень тривожності може негативно позначитися на особистісному розвитку підлітків. Для того, щоб психологічна підтримка підлітків з підвищеним рівнем тривожності була ефективною, виникає необхідність швидкого і точного виявлення специфіки психологічних проблем підлітка [1].

Провівши аналіз психолого-педагогічної літератури, дійшли висновку про особливу значущість підліткового віку в генезі тривожності як якості особистості. Ю. Коренева зазначає, що механізм закріплення та посилення тривожності призводить потім до накопичення та поглиблення негативного емоційного досвіду .

У табл. 1. наводяться прояви тривожності у підлітків на різних рівнях реагування, обґрунтовані О. Красулею [2].

Таблиця 1.

Прояв тривожності у підлітків на різних рівнях реагування

Вегетативні прояви	Когнітивні прояви	Поведінкові прояви
Прискорений пульс	Думки про те, що тебе налякають або завдадуть тобі шкоди	Метушливість
Стомлюваність	Самопринизливі чи самокритичні думки	Уникнення зорового контакту
Прискорене дихання	Думки про власну некомпетентність чи невідповідність вимогам	Уникнення спілкування
Нудота, пронос, біль у животі	Думки про те, що виглядатимеш безглуздо	Плач
Запаморочення	Думки про хворобу	Нав'язливі дії
Туман перед очима	Думки про якусь загрозу та небезпеку	Ритуали
Сухість в роті	Думки про те, що божеволієш	Боязкість, невпевненість у собі
М'язове напруження	Образи близьких людей, які зазнають болю	Сором'язливість
Гіпергідроз	Забудькуватість	Стиснення щелеп, кулаків
Приплив крові до обличчя	Труднощі концентрації уваги	Зміна пози

Слід зазначити, що прояв тривожності може відбуватися двома способами: це страх-гіп і страх-страждання, які виявляються по-різному, але можуть бути причинами дезадаптації.

В. Рибалка, Ю. Трофімов, та П. Гончарук констатували, що підлітковий вік часто називають періодом нерівномірного розвитку. У цьому віці люди приділяють більше уваги собі та своїм фізичним даним, посилюється реакція на чужу думку, підвищується почуття власної гідності та вразливості. Фізичні недоліки часто перебільшуються. Насамперед, порівняно з дитинством, підлітки все більше турбуються про своє тіло не лише через фізичні зміни, а й через нові соціальні ролі підлітків. Часто високотривожних дітей-підлітків ізольовано через соціальний статус [5].

Я. Омельченко та З. Кісарчук звертають увагу на те, що усвідомлення соматичних змін та їх включення до схеми тіла – одна з найважливіших проблем періоду статевого дозрівання. Підлітки відзначають також соціальну реакцію зміну їх фізичного вигляду (схвалення, захоплення чи огиду, насмішку, презирство) і входять в уявлення себе. Це може призвести до низької самооцінки, сумнівів у собі, труднощів у спілкуванні та зниження почуття власної значущості у дітей підліткового віку. Крім того, статевий розвиток тісно пов'язаний з формуванням гідності, гордості та особистої ідентичності.

Р. Павелків звертає увагу на той факт, що підліток відчуває особливу потребу у дружніх взаєминах, де тільки можлива система реальної рівності. Але можливі конфлікти на ґрунті суперництва. Нерідко підлітки займають агресивні позиції щодо тих, хто загрожує їхньому престижу та самооцінці. Тоді спрацьовують механізми психологічного захисту, які часто проявляються у вигляді агресії. Насправді у таких дітей підліткового віку часто низька самооцінка, підвищена тривожність, невпевненість, недовірливість [3].

Через відсутність своєчасної психолого-педагогічної підтримки дітей підліткового віку із підвищеним рівнем тривожності їхня особистість може розвиватися аномально, тобто «криза підліткового віку» протікатиме з ускладненнями. У той самий час слід враховувати той факт, що й люди, які у свій час не переживали типових підліткових труднощів, тобто не вирішили завдань підліткового віку, то рано чи пізно ці невирішені завдання постають перед ними, вимагають свого вирішення та ускладнюють життя.

Висновки. Отже, тривожність на кожному етапі вікового розвитку специфічна і пов'язана з розв'язанням певного вікового завдання розвитку. Стійким особистісним утворенням тривожність стає у підлітковому віці, оскільки починає опосередковуватися і може досить довго зберігатися. Підлітковий період розвитку характеризується великим числом фізіологічних, емоційних та соціальних змін, які можуть впливати на психічне здоров'я. Тривожність у підлітків може виявлятися різними способами і мати різноманітні прояви.

Зазначені особливості включають фізичні симптоми, такі як проблеми зі сном та напруга м'язів, емоційні зміни, такі як надмірна тривога та зміни в настрої, а також соціальні та когнітивні аспекти, такі як соціальна ізоляція та труднощі в навчанні.

Важливо враховувати, що тривога у підлітків може бути результатом різних факторів, таких як навчальний стрес, проблеми взаємодії з оточуючим середовищем, батьківські або сімейні проблеми, а також біологічні чинники. Розпізнавання та вчасна підтримка підлітка з тривожністю може допомогти вирішити проблеми та покращити його психічне благополуччя.

Використовувалися такі діагностичні методики: шкала реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна, методика виміру рівня тривожності Дж. Тейлора, «Шкали соціально-ситуативної тривожності» О. Кондаш.

Результати констатувального експерименту показали наявність підвищеного рівня тривожності в більшості підлітків, що зумовило необхідність цілеспрямованої розробки програми методом когнітивно-поведінкової терапії для зниження тривожності підлітків.

У ході проектування були визначені основні види діяльності в рамках корекційної програми, їх логічна та тимчасова впорядкованість, технологічна складова та конструювання послідовних кроків з реалізації.

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що після проведення психологічного тренінгу методом когнітивно-поведінкової терапії кількість учасників з високим рівнем тривожності зменшилася з 37,5% до 9,4% у ЕГ та у КГ з 35,5% до 29%, а також збільшилася кількість учасників з низьким рівнем з 21,9% до 56,3% у ЕГ та з 25,8% до 35,5% у КГ. При розгляді інформації про результати за чинником «особистісна тривожність» можна зробити висновок, що після проведення корекції методом когнітивно-поведінкової терапії кількість підлітків з високим рівнем зменшилася з 40,6% у ЕГ та 38,7% у КГ до 15,6% у ЕГ та 32,3% у КГ та середнім рівнем – з 43,8% у ЕГ та 45,2% до КГ до 34,4% у ЕГ та 41,9% у КГ, збільшилась кількість учасників з низьким рівнем із 15,6% у ЕГ та 16,1% у КГ до 50% у ЕГ та 25,8% у КГ.

Аналіз даних свідчить про те, що після проведення корекції методом когнітивно-поведінкової терапії кількість підлітків із високою тривожністю зменшилася з 50% у ЕГ та 45,2% у КГ до 21,9% у ЕГ та 38,7% у КГ, зменшилася кількість респондентів із середнім рівнем із 37,5% у ЕГ та у КГ 41,9% до 34,4% у ЕГ та 38,7%. Збільшилася кількість учасників із низьким рівнем із 12,5% у ЕГ та 12,9% у КГ до 43,8% у ЕГ та 22,6% у КГ.

Таким чином, отримані дані вказують на ефективність застосування спеціально розробленого психологічного тренінгу для зниження тривожності підлітків методом когнітивно-поведінкової терапії.

Список використаних джерел

1. Краєва О.А. Проблема кризи ідентичності в період нормативної кризи підліткового віку. *Педагогічний процес : теорія і практика*. № 1 (56). 2016. С. 46-50.
2. Красуля О. Особливості переживання тривожності дітьми підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. Вип. 9. С. 102-107.
3. Павелків Р.В. Вікова психологія. Підручник. Київ : Кондор, 2015. 576 с.
4. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика. Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. 608 с.
5. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. Психологія : Підручник / за ред. Ю.Л. Трофімова. 6-те вид., стереотипне. Київ : Либідь, 2008. 560 с.

Шумик Любов Ростиславівна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Рівненського державного гуманітарного

університету, м. Рівне, Україна

<http://orcid.org/0009-0009-4560-9067>

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Задля успішної розбудови демократичної та правової Української держави, потрібна консолідованість нації, яка має високий рівень національної самосвідомості і цілісної ідентичності з нею. Усвідомлення державно-політичної, громадсько-територіальної спільності, духовно-культурної єдності та історичної спорідненості є тією низкою, яка з'єднує досвід та бажання багатьох поколінь, упорядковує національне життя, впливає на формування ціннісних орієнтацій національної спільноти, та на розуміння свого місця і ролі в сучасному світі.

Мета дослідження – проаналізувати детермінанти, що впливають на формування національної самосвідомості та ідентифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна самосвідомість є важливим аспектом культури кожної країни. За останні роки, було проведено багато досліджень в галузі формування національної самосвідомості. Зокрема, науковцями: Боришевським М., Гафіатуліною А., Головатим М., Жмиром В., Дудкою І., Колодій А., Кримським С., Кременем В., Лісовим В., Нагорною Л., Онацьким Є., Редькіною Г., Рудакевич О., Сабадухою В. та ін. Згідно Жаровської О.[1], національна самосвідомість є складним систематичним утворенням, яке може формуватися протягом багатьох років розвитку нації [5]. Значний вплив на цей процес мають соціальні, економічні, політичні та духовно-культурні чинники. Загальною метою державних завдань в галузі культури та виховання духовної єдності можна визначити формування національної самосвідомості та суспільної психології, за В.Вундтом, – «душі народу» через соціальні інститути та організації.

Серед детермінант, які мають найбільший вплив на формування масової свідомості в сучасному суспільстві, центральне місце дослідників відводять рам масової інформації і реклами. Згідно Поліщук Ю., Гнатюк С., Сейлової Н. [3], інститут засобів масової інформації у вигляді телебачення, соціальних мереж та інтернет-органайзерів став повноцінною складовою національної культури, здійснюючи суттєвий вплив на моделі поведінки, стереотипи, ціннісні орієнтації, естетичні смаки тощо. Тому українська реклама може і повинна робити свій внесок у вирішення загальнодержавних завдань. Звісно, вона не може бути провідною, оскільки реклама має своє призначення, що в першу чергу пов'язано зі сферою економіки та споживання. Однак ті факти, що вона активно впливає не лише на

Derpoliuk Elena Features of psychological correctional work with women using meditation tools in a remote setting.....	45
Доній Вікторія Сергіївна Прояви національної ідентичності українців у сучасному культурному просторі	48
Зубкевич Юлія Володимирівна, Широких Анастасія Олегівна Військова агресія як каталізатор національної свідомості українського суспільства	51
Ільчук Сергій Соціальна ексклюзія як виклик повоєнної України	52
Іщенко О.В. Соціально-психологічні особливості психологічного клімату в організації у кризовий період.....	55
Кікінежді Оксана Михайлівна, Василькевич Ярослава Зіновіївна Розвиток національної ідентичності сучасної молоді: егалітарний вимір	57
Кожем'яка Юлія Миколаївна, Чередниченко Тетяна Володимирівна Військова агресія як каталізатор національної свідомості українського	60
Компанієць Ольга Самооцінка старшокласника як передумова виникнення конфліктної взаємодії з ровесниками.....	62
Краля Катерина Миколаївна Джерела самоефективності особистості.....	65
Красовська Інна Василівна, Парфанович Іванна Іванівна Вплив командних активностей на продуктивність діяльності організації.....	67
Кулакова Лариса Миколаївна Збереження репресованими українцями етнічної ідентичності в умовах заслання.....	70
Кулаков Руслан Станіславович Національна самосвідомість особистості: теоретичні аспекти формування.....	73
Кулеша Наталія Петрівна Психологічні особливості психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб під час війни.....	75
Кутішевська Дарина Психологічні особливості самореалізації жінок зрілого віку....	78
Лазаренко Інеса Станіславівна, Рибак Тетяна Миколаївна Актуальність надання первинної психологічної допомоги викладачам та студентам у надзвичайних ситуаціях.....	80
Левко Олександр Олегович Формування психологічної готовності майбутніх стоматологів до професійної діяльності в умовах сьогодення	83
Литвиненко Світлана Анатоліївна, Ямницький Вадим Маркович Етапи професійно-особистісного розвитку сучасних допомагаючи практиків у системі неформальної післядипломної освіти: досвід символдрами.....	85

Луцик Галина Олександрівна Розвиток соціальної відповідальності майбутніх психологів під час формування готовності до професійної діяльності у воєнний період.....	87
Луцок Тетяна Іванівна Екзистенційна криза в умовах війни : причини та наслідки..	89
Мельничук Ірина Психологічний розвиток і корекція резильєнтності особистості у воєнний період.....	92
Мешко Олександр Іванович, Павловський Тарас Анатолійович Особливості розвитку професійної стресостійкості працівників сфери надання послуг	94
Момот Марина Анатоліївна Вплив психотравмуючих ситуацій на людей похилого віку.....	97
Ніколайчук Галина Іванівна, Демчук Олена Олександрівна Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів.....	100
Опанасюк Ірина Василівна Роль кольору в осмисленні підлітками власного емоційного контексту та його змін під впливом психотравмуючих обставин.....	103
Охріменко Наталія Павлівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	105
Павелків Віталій Романович Психологічні особливості розвитку національної свідомості та ідентичності студентської молоді у воєнний період.....	108
Паламарчук Володимир Богданович Психологічні детермінанти формування професійного мислення у майбутніх маркетологов.....	111
Паламарчук Владислав Володимирович Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери бізнесу.....	114
Панащук Ігор Миколайович Відповідальність як професійно-особистісна якість майбутнього педагога.....	116
Панченко Оксана Петрівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	118
Панченко Оксана Петрівна Загальнотеоретичний аспект діяльності бізнес-психологів в умовах воєнного стану	121
Полякова Світлана Василівна, Розумний Сергій Михайлович Екстралінгвістичні засоби розкритті психологічного стану людини в умовах сучасної війни.....	123
Радул Ірина Геннадіївна Військовий стрес у дітей.....	126
Радул Сергій Григорович Effect of job related and personal stressors on the pilots.....	128

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Рейко Анастасія Василівна, Орап Марина Олегівна Емоційний інтелект менеджера: ключова компетентність для росту конкурентоспроможності бізнесу у воєнний час.....	131
Савелюк Наталія Михайлівна Асоціативний експеримент у дослідженні семантичних полів вербального стимулу «Україна»	135
Созонюк Ольга Степанівна Психологічний стан і національна ідентичність дітей внутрішньо переміщених осіб: сучасні виклики	137
Сидоркевич Дмитро Йосипович Психологічні умови формування професійної компетентності майбутніх фізичних реабілітологів до фахової діяльності у воєнний та повоєнний періоди.....	140
Халік Олена Олександрівна Розвиток самоосвітньої професійної компетентності випускників педагогічного ЗВО як умова ефективності відбудовчих процесів у воєнний та повоєнний періоди.....	142
Хаустова Тетяна Миколаївна Соціально-психологічні особливості життєстійкості внутрішньо-переміщених осіб.....	145
Чмут Яна, Широких Анастасія Олегівна Роль засобів масової інформації у формуванні масової свідомості громадян	147
Шевчук Анна Іванівна, Широких Анастасія Олегівна Особливості вияву підвищеної тривожності у підлітків.....	151
Шумик Любов Ростиславівна Детермінанти формування національної самосвідомості.....	153
Щирук Ірина Анатоліївна Психологічні особливості терапії осіб постраждалих на ПТСР: аксіом-особистісний підхід	157
Юрчук Олексій Іванович Основні принципи розвитку національної свідомості у дошкільному віці.....	159
Юрчук Олена Сергіївна Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в умовах війни.....	161
Янкавс Юрій Андрісович Психологічні умови формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у процесі професійної підготовки	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	166